

אשכולות

העלון השבועי של תלמידי ישיבת כרם ביבנה

פרשת תצוה - זכור

גליון 453 | ט' באדר תשע"ח
(שנה שתיים-עשרה)

כניסת שבת 17:12
צאת שבת 18:11
סוקז"ש מג"א 08:25

מלא טוב

לר' אביאל דיין
לרגל הולדת הבת

לר' אסי מוזר
לרגל הולדת הבן

לאביאל כהן
לרגל ארוסי

לנתנאל כהן
לרגל ארוסי

לאלי טוגנדהפט
לרגל ארוסי

לאלעד ממן
לרגל ארוסי

קוד באתר: 7978

העלון יוצא לאור ע"י
ישיבת כרם ביבנה
www.KBY.org.il

לתגובות ולהארות:
eshckolot@gmail.com

מערכת אשכולות

איטיאל סופר

יעקב אביעד דואני, יאיר משה אטינגר

התמידות וההתמדה

שילה שלמה שראל (ה')

בפרשת השבוע הקב"ה ממשיך לצוות את משה ובני ישראל על מלאכת המשכן וכליו. כשמעיינים בפסוקים בפרשה ובמקומות נוספים בהם מובאים הציוויים על המשכן, מעניין לגלות שישנו ציווי החוזר על עצמו פעמים רבות והוא ציווי ה"תמיד". נסקור את המקורות, ונסה להבין מהו היסוד החוזר על עצמו ומודגש כאן כ"כ.

פרשתנו פותחת במנורה עליה נאמר: "להעלות נר תמיד" (שמות כז, ב). בפרשת אמור (ויקרא כד, ב-ד) התורה חוזרת על ציווי המנורה, ומזכירה שלוש פעמים את המילה "תמיד". נחלקו המפרשים כיצד התקיימה מצוות התמיד במנורה, שהרי מנגד לציווי זה, נאמר גם "מערב עד בוקר" (שמות כז, כא), ומשמע שהמנורה לא דלקה ביום: הש"י סובר שהכוונה כאן היא, שכל לילה ולילה המנורה תדלק, אך לא תמיד באופן מוחלט, וגם דבר שקורה בקביעות באותו זמן שוב ושוב נקרא "תמיד". רש"י מביא שדבר מעין זה מצינו בקרבן התמיד, שגם לגבי נאמר בפרשתנו "שנים ליום תמיד" וכן "עולת תמיד" (שמות כט, לה; שם, מב) (ובפרשת פנחס (במדבר כה, ג; שם, ו) שוב כמעט באותה לשון), והתורה בפירוש אומרת שצריך להקריבו פעמיים ביום כל יום ויום, וזו התמידות המדוברת, אך לא תמיד באופן מוחלט. רש"י מוסיף ומביא את מנחת החבתין של הכהן הגדול המוזכרת בפרשת צו ואומר שגם בה זו הכוונה.¹ בהמשך הפרשה, מובא הציווי על הקטורת (שמות ל, ה) וגם שם ההסבר הוא כך, שמקטירים כל יום פעמיים ולכן נחשב תמיד. הרמב"ן לעומת זאת, חולק לגבי המנורה ומביא את לשון המדרש בספרי (בהעלתך, ט) שמתרץ את הסתירה ע"פ הפסוק בפרשת בהעלותך "יאירו שבעת הנרות" - כלומר, שבעת הנרות דולקים רק מערב עד בוקר, אך הנר המערבי דולק תמיד, וזה מתאים ללשון הפסוק אצלנו "להעלות נר תמיד".² לדעת הרמב"ן, בעצם עניין התמיד במנורה הוא באמת באופן מוחלט ולא כמו קרבן התמיד. עניין התמיד ממשיך בפרשתנו גם בחושן המשפט, בו נאמר פעמיים: "לפני ה' תמיד", וכן בציץ: "והיה על מצחו תמיד". גם כאן ישנה מחלוקת כיצד בדיוק להסביר את משמעות המילה תמיד, שהרי היו זמנים בהם הכהן הגדול לא היה הולך עם הציץ והחושן - רש"י לגבי הציץ מביא את שתי האפשרויות. האפשרות האחת היא, שהמילה תמיד לא נאמרה על ההנחה של הציץ, אלא על כך שהוא מרצה על חטאי ישראל תמיד, אפילו כשאינו על מצחו של אהרן (וכך גם לגבי החושן).³ והאפשרות השנייה היא, שבשעת העבודה הציץ והחושן היו תמיד על הכהן הגדול אך לא באופן מוחלט.⁴

בפרשה הקודמת מובא הציווי של לחם הפנים ובו נאמר: "לחם פנים לפני תמיד" (שמות כה, ל) והכוונה היא תמיד באופן מוחלט (ואפילו כשהחליפו את הלחמים כל שבוע, עשו זאת בצורה של "זה יוצא וזה בא" כך שהשולחן לעולם מלא). וכן מובא בעניין נוסף בפרשת צו, ש"אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה" (ויקרא ו, ו), וגם שם הכוונה באופן מוחלט כמו שהפסוק מדגיש.

לאחר סקירה קצרה זו, ניתן לראות באופן בולט מאוד שעניין התמידות חוזר על עצמו רבות בעבודת ה' במשכן, שהמשכה כמובן במקדש. עד שייבנה בית המקדש במהרה בימינו אמן, ננסה ללמוד קצת מעבודת ה' שהייתה שם ומסמלת לעבודת ה' שצריכה להיות אצלנו.

בהקדמה של העין יעקב לספרו על אגדות הש"ס הוא מביא מדרש מעניין. המדרש שואל, מה הפסוק הכי כולל בתורה? ומביא מחלוקת בין התנאים: שמעון בן פזי [שהמדרש פוסק כמותו] אומר שהפסוק הכולל הוא "את הכבש אחד תעשה בבוקר ואת הכבש השני תעשה בין הערביים". ישנם כמה הסברים מה המיוחד בפסוק זה, ובהקשר שלנו ניתן להסביר, שעבודת ה' כולה תלויה בדיוק בעניין זה. כאשר מקפידים על התמידות וההתמדה בעבודת ה', אז כל התורה כולה מתקיימת כמו שצריך, ולכן זה בעצם זה הכלל בתורה.

השבת נקרא את פרשת זכור בה מסופר על עמלק "אשר קרץ בדרך" (דברים כה, יח), ובפירושו של רש"י על הפסוק מובא, שלשון זו היא מלשון מקרה ומלשון "קרי"-טומאה. בהמשך לדברינו, עמלק הוא בדיוק ההפך של עמי"י - אם אצלנו התמידות נמצאת במרכז ואיתה עבודת ה' הקדושה, אצלם הכל הוא במקרה וללא קביעות, ועם זה מגיעה הטומאה.

נסיים בדברי הרמ"א בפתיחת דברי בשר"ע, ובעצם הם הכותרת שהוא נותן לכל ההלכות ועבודת ה':⁵ "שוית ה' לנגדי תמיד" (תהלים טו, ה) הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלוקים, כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו, כי שיבתו ותנועותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול, ולא דיבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו, כדיבורו במושב המלך. כל שכן כשישים האדם אל לבו שהמלך הגדול הקדוש ברוך הוא, אשר מלא כל הארץ כבודו, עומד עליו ורואה במעשיו... מיד יגיע אליו היראה וההכנעה בפחד השי"ת ובושתו ממנו תמיד".

הדברים מדברים בעד עצמם, ובאמת לענ"ד כאשר מקיימים את המצוות ברצינות ובהתמדה, אזי אורח החיים הופך להיות אורח חיים של עבודת ה' וקדושה, וע"י כך אפשר לעלות מעלה מעלה. בהקשר שלנו, בישיבה שהמרכז הוא לימוד התורה הדברים מאוד משמעותיים, כמו שאנו רואים שיש הבדל גדול בין מי שלומד תורה בהפסקות ובמקרה לבין מי שלומד תורה ברצינות ובהתמדה, שרק כך אפשר להיות ת"ח אמיתיים!

שנוכה בעז"ה לקיים את מאמר חז"ל "ליהודים הייתה אורה - זו תורה" (מגילה טז ע"ב), ולקבל את התורה כשם שקיבלו בדורם של מרדכי ואסתר - "הדור קיבלוה בימי אחשוורוש" (שבת פח ע"א). בתפילה לגאולה השלמה במהרה בימינו אמן!

¹ שם בויקרא ו, יג מובא הציווי "עשירית הציווי" עשירית האיפה סולת מנחה תמיד בבוקר ומחציתה בערב, ורואים שלמרות שכתוב תמיד מדובר על הקרבה פעמים ביום כי החזרה כל יום בזמנים המדויקים שוב ושוב נחשבת גם כן תמיד.

² הרמב"ן מביא עוד כמה הוכחות לדבריו, וע"ש.

³ רבי חיים פליטאל בפירושו על התורה מביא את הסברו של רש"י על הציץ גם לגבי החושן, ומסביר שהוא מרצה תמיד על מעוטי המשפט בישראל.

⁴ את הפירוש הזה רש"י כותב על הציץ, ולא מצאתי מי שאומר שזה גם לגבי החושן, אך כך נלע"ד מהקשר הדברים.

⁵ המקור לחלק מהדברים הוא במורה הנבוכים לרמב"ם. חלק ג. פרק נב.

לאורך הדורות היו מגדולי ישראל שלמדו תורה בשותפות של יששכר וזבולון. החזון איש אמר שאין ראוי לנהוג צרות עין שלא ליהנות מהסכם יששכר וזבולון, ואף ערך "הסכם" של יששכר וזבולון. רבי איסר זלמן מלצר הודיע בפתיחת אחד הכרכים של ספרו 'אבן האזל', כי סיכם עם נדיב אחד לחלוק עמו בזכויות השכר של הספר כזבולון עם יששכר. במאמר זה אנסה לדון בעזרת ה' בנקודות הבאות: **א.** האם ניתן הכסף נחשב כלומד תורה בעצמו. **ב.** האם חלוקת השכר היא חצי חצי ממש. **ג.** האם צריך תנאי לפני ההסכם.

בגמרא בסוטה (כ"א ע"א) מובא, כי נשים בזכות שדואגות לבניהן ולבעליהן שילמדו תורה וזכות למחצית שכרם. עוד מובא שם בגמרא כי שמעון ועזריה עשו הסכם יששכר וזבולון, שעזריה תמך בשמעון אחיו שילמד תורה והסכם זה הועיל, ובניגוד לכך, מסופר שם כי הלל עסק בתורה ואח"כ שבנא רצה לתמוך בו בתמורה למחצית תורתו, ונאמר שם שיצאה בת קול ואמרה "אם יתן איש את כל הון ביתו בזה יבזו לו", ופירש שם רש"י, כי שותפות 'יששכר וזבולון' היא רק מכאן ולהבא, כפי שהיה עם שמעון ועזריה, ואצל הלל ועזריה התנאי היה אחר הלימוד של הלל ולכן לא הועיל. בשו"ע (יו"ד רמ"א) אכן נפסק: "מי שאי אפשר לו ללמוד מפני שאינו יודע כלל ללמוד, או מפני הטרדות שיש לו יספיק לאחרים הלומדים, והוסיף הרמ"א בשם הטור: "ותחשב לו כאילו לומד בעצמו, ויכול אדם להתנות עם חברו שהוא יעסוק בתורה והוא ימציא לו פרנסה ויחלוק עמו בשכר, אבל אם כבר עסק בתורה, אינו יכול למכור לו חלקו בשביל ממון שיתן לו". בהמשך נצטרך לבאר מדוע שותפות מועילה רק מכאן ולהבא ולא למפרע?

מאידך, רב האי גאון¹ כתב כי נתינת כסף מקנה זכויות של סיוע ללמוד תורה, אך אין מושג כמו שאנו מכירים של "הסכם יששכר וזבולון", ולכן מובן שאם לא עשה זבולון עם יששכר תנאי, ונתן לו רק אחרי, אין מועיל, כיוון שבשעה שלמד לא סייעו.² לכאורה, רב האי גאון חולק על חז"ל והרמ"א, שאמרו כי הסכם יששכר וזבולון ניתן לתומך חלק בשכר תורתו של הלומד, ולא רק עובד כשכר על הסיוע. יש לשאול כיצד רב האי גאון חולק על הגמרא ומדרשי חז"ל?

ביאור שיטת רב האי גאון

בציץ אליעזר (חט"ו סי' מה) הביא את האמרי בינה שאין מחלוקת בדבר, משום שהשכר על לימוד התורה כולל שני עניינים: **א.** שכר סגולי - שמקבל עניינים רוחניים מלימודו. **ב.** שכר גמולי - עצם השכר על לימודו. ניתן לתרץ זאת השכר הסגולי אמר רב האי גאון שלא ניתן למכור, אך את השכר הגמולי כן אמר שניתן למכור, וזו גם כוונת חז"ל שניתן למכור רק את השכר הגמולי. תירוץ נוסף חשבתי לבאר, ע"פ הרב שלמה פיישר, שאומר כי בלימוד תורה אדם מקבל שני דברים: **1.** לימוד התורה. **2.** עמל ויגיעה - כלומר הקושי ללמוד. מי שמפרנס את הלומד,

* בכתיבת המאמר נעזרתי רבות במאמר בנושא זה, המצוי באתר 'עולמות' של הרב יעקב יהודה זילברליכט שליט"א.

¹ מובא בשו"ת מהר"ם אלשקר סי' קא.

² וכן מוכח בתשב"ץ (חלק א) שמדמה דין יששכר וזבולון לנתינת מלאי לכיס ת"ת, שהסכם רק מדין סיוע.

מקבל רק את שכר עמלו של הלומד משום שהקל עליו, אך לא את שכר לימודו, וזו גם כוונת חז"ל בהסכם יששכר וזבולון.³

אך פשט הדברים שרב האי גאון חולק לחלוטין על האפשרות למכור את שכר לימוד התורה, ואולי ניתן לבאר אחרת.⁴

בירושלמי פאה (ב.ו.) מובא "אין למדים מן האגדות" מדוע? ניתן להסביר בכמה דרכים:

א. הרבה מדרשים משובשים - הסבר זה לא מתאים כאן, כי המדרש של הסכם יששכר וזבולון מופיע בהרבה מקומות.

ב. המדרש לא דקדק בהלכה אלא בא לבטא רעיון - גם הסבר זה קשה, כי לא שייך כאן לשון לא דקדק כיוון שהמדרש אמר עובדה שנוטל שכר.

ג. ישנה שאלה מדוע לא פוסקים כירושלמי, ואמר מהר"ץ חיות שהבבלי הוא בתראה, ומזה שלא הביא הירושלמי סימן שחולק עליו. ניתן לומר אותו דבר כאן, מזה שלא הביא הבבלי את המדרש סימן שחולק עליו.⁵

חלוקת הרווחים בהסכם יששכר וזבולון

ראינו שאדם הלומד תורה מקבל שכר כשותף ולא רק כמסייע, ויש לעמוד על הדברים האם נוטל מחלקו של לומד התורה או שלא, וכפי שהציג זאת ביתר שאת החיד"א (ראש דוד על פרשת קדושים; מדבר קדמות מערכה מ): אם האשה נוטלת חצי משכר הלומד, והמפרנס נוטל חצי, מה נותר ללומד? החיד"א ענה, כי שכרה של האשה ודאי אינו נגרע מחלק בעלה. על שכרו של זבולון כתב החיד"א (ראש דוד על פרשת משפטים), וכן הביא בעל ההפלאה בפתיחה לספרו (כתובות), שמכיוון והשכר על לימודו של יששכר לזבולון שותפו משתלם מיד מלך מלכי המלכים - לא יגרע חלקו של יששכר, וכל אחד מקבל שכר מושלם. בעל ההפלאה מביא בזה משל: "משל למי שמדליק נר מנר שאין מחסור לאורו, כן המחזיק בת"ח נוטל שכרו מאת השי"ת, ואינו נוגע ח"ו בחלקו של הת"ח". מאידך, באגרות משה (יו"ד ח"ד סי' לו) כתב שהסכם יששכר וזבולון אינו קשור למצוות הצדקה, אלא הלכה מסויימת במצוות ת"ת, ולכן זה שותפות ממש בתוקף, דכיון דשותפין הם, ודאי חלקו של יששכר מתמעט כדין כל שותפות, ודחה המשל של הנר.⁶

האם צריך לתת מחצית משכרו או רק כדי פרנסת לומד התורה

באגרות משה הנזכר לעיל, ובתשובות והנהגות (ח"ה סי' רפו), נכתב כי צריך לתת מחצית ממה שמרוויח ממש, משום שהסכם יששכר וזבולון אינו קשור למצוות הצדקה, אלא הלכה מסויימת במצוות ת"ת, ולכן זה שותפות ממש שבממון שעובדת רק אם ניתן זבולון חצי ממש משכרו. מאידך, בטור (יו"ד רמ"א) ובבית יוסף לא משמע שצריך חצי ממש, וכן

³ וכן ניתן להסביר כך בנשים ששולחות בניהם לתלמוד תורה, שמקבלות את שכר העמל בלבד.

⁴ על פי פירוש ששמעתי ממו"ר, הרב אורי בצלאל פיישר שליט"א.

⁵ צריך לומר שלא מפורש בגמרא מה הוא מקבל, אלא אולי הכוונה לשכר על עצם הסיוע בלימוד.

⁶ יש לעיין בדבריו לפי מה שכתב בעל ההפלאה, כי מה זה משנה שזו שותפות, סוף כל סוף הקב"ה אינו חסר? למעשה אין זה קשה לדעתי על האגרות משה, משום שהוא שאולי הוא סובר שהקב"ה החליט שבהסכם זה יתמעט השכר של יששכר, למרות שהקב"ה יכול לתת לשניהם.

הוא, וכאילו קונה שזכר תורתו של חבירו, למה מהני רק על להבא ולא על לשעבר, ואם סגולה יש כאן ומקבל שזכר על פעולתו, למה צריך כלל להתנות עם חבירו כמבואר בדברי הרמ"א, הלא כיון שחבירו לומד תורה מכח תמיכתו, למה לא יקבל שזכר על פעולתו אף ללא הסכמת חבירו כלל.

הגר"א וייס (מנחת אשר במדבר ס' עג אות ב) ביאר כי אין הכוונה שאדם מעביר את השכר של לימוד התורה לחברו, אלא שהוא גורם לאחר ללמוד תורה ולכן זוכה בשכר. כלומר, כיון שיששכר לומד תורה ע"י עזרתו של זבולון - הרי זה כאילו זבולון לומד עמו והוא שותף לו בעצם התלמוד. מטעם זה אין תוקף לתנאי זה על לשעבר, כיוון שבפועל לא היה זבולון שותף בלימוד זה, אבל על להבא הם כשותפים, שע"י התומך יכול הלומד לעסוק בתורה.⁷

לפי דברים אלה, הפוסקים אמנם נחלקו אם צריך לעשות תנאי לפני הסכם יששכר וזבולון או שמועיל אף ללא תנאי, אך לכו"ע אין ביד האדם כלל ליתן או למכור שזכר עוה"ב. ראינו מחלוקת האם בהסכם יששכר וזבולון נגרע חלקו של הלומד. ע"פ היסוד של הרב אשר וייס ברור שלא נגרע שזכר הלומד, כיוון שאין מכירה ומתנה נתפסים בשכר העולם הבא, אלא זבולון נוטל שכר על זה שהשתתף במימון לימודו של זבולון.⁸

⁷ ע"פ זה ניתן לומר שמי שתומך לא לוקח משכר הלומד, אלא זה שכר נוסף.
⁸ שמעתי מהרב אורי פיישר כי ניתן להבין שגם לרש"י ורבינו ירוחם, האומרים שזבולון נוטל שכרו של יששכר, אין הכוונה שממש נוטל שכרו, כי זה קשה בסברא.

נקטו הרבה אחרונים שזבולון יכול לתת תרומה כפי חפץ ליבו, וזוכה בלימודו של הלומד לפי ערך תרומתו. כן כתב החיד"א בחיים שאל (ה"ב ס' לח אות מד), הגר"ד שפרבר בשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"א ס' נו), המנחת יצחק (ח"ז ס' פז), שבט הלוי (ח"י א"ח ס' יג) והגרא"ל שטיינמן באילת השחר (דברים עמ' רלא) בשם החזו"א, שניתן לערוך הסכם אף על סכום קצוב, ואין צריך ליתן חצי מרווחיו. ממילא ברור שיכול לערוך הסכם ולקבל תרומה מתורם נוסף, וכל אחד זוכה במעלת הלימוד לפי משקל תרומתו. נראה שסברת כולם היא שכל מטרת הסכם יששכר וזבולון הוא שליששכר תהיה היכולת ללמוד, וברור שאם זבולון הוא מולטי מיליונר, יששכר אינו צריך את מחצית כספו כדי ללמוד. את האגרות משה יש לבאר לדעת, שסוף סוף זבולון רוצה לקבל מחצית שכר הלימוד תורה של יששכר, והוא גם נוטל ממנו מחצית שכרו בפועל לפי האגרות משה, ממילא כיוון שזה עובד כאן כדין שותפות מלאה בלימוד תורה, גם זבולון צריך לגלות שותפות מלאה בכספו שלו ולשלם מחצית הוננו.

עשיית תנאי לפני ההסכם

ברמ"א (יו"ד ריש ס' רמו) מבואר שצריך לעשות תנאי לפני הסכם יששכר וזבולון, וזו לשונו: "ויכול אדם להתנות עם חבירו שהוא יעסוק בתורה והוא ימציא לו פרנסה ויחלוק עמו בשכר, אבל אם כבר עסק בתורה אינו יכול למכור לו חלקו בשביל ממון שיתן לו. ראינו שתי אפשרויות (רב האי גאון וראשונים אחרים) כיצד 'פועל' הסכם יששכר וזבולון, האם הוא גדר סגולי של מצות צדקה, ונטפל לעושי מצוה ומקבל שכר על פעולתו, או גדר הסכם ושותפות בעסק התורה. צריך ביאור בזה, שאם שותפות

הדגל של עמלק ר' מתן סבג

להלחם בכם ובא זה והתחיל והראה מקום לאחריים. משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה, בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה. אף על פי שנכוה, הקרה אותה בפני אחריים:

אם כן, מגלים לנו חז"ל, שעמלק הצליח עוד בתקופת המדבר לטמא את בני ישראל בעבירה זו.

אולי על פי הבנה זו ניתן להסביר עניין בסוגיה במסכת בבא-בתרא (כא ע"א-ע"ב):

כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זָכָר באדום, כי אתא לקמיה דדוד, אמר ליה: מאי טעמא עבדת הכי? אמר ליה, דכתיב: תמחה את זָכָר עמלק. אמר ליה: והא אנן זָכָר קרינן! א"ל: אנא זָכָר אקריון.

יואב חוזר מהמערכה נגד עמלק ובמענה לשאלת דוד המלך, מדוע הרג רק את הזכרים, יואב טוען שזה מה שכתוב בפסוק - זָכָר עמלק, וכך לימד אותו המלמד שלו. התוספות על אתר (ועוד ראשונים) מסבירים שבאמת המלמד לא טעה בהבנת הפסוק אלא שהיה עליו לוודא שגם התלמידים הבינו כראוי. אמנם מה היתה ההווא אמניא של יואב? מדוע להרוג רק את הזכרים? לפי מה שמתבאר, שעמלק החטיא את ישראל במשכב זכור, ובזה הטומאה של עמלק באה לידי ביטוי, אולי ניתן להבין כיצד יואב לא הרגיש בטעות.

ואמנם לחוטא אין שום התנצלות על שאין יראת אלקים לנגד עיניו ונופל בחטא, אך מול התגברות של קליפת עמלק, שנראה מכאן שעדיין בתוקפה, מה יעשה הבן (...). ולא יחטא. שנזכה לגאולה שלמה בקרוב.

לכאורה נראה שאנו מצויים לזכור דברים שכבר לא שייכים לימינו. אמנם יש דברים נסתרים, מתחת לפני השטח. המחייבים אותנו למבט אמיתי ועמוק.

במשנה בקידושין (פב ע"א) למדנו: "ר' יהודה אומר: לא ירעה רווק בהמה, ולא יישנו שני רווקין בטלית אחת, וחכמים מתירים". ובגמרא שם מובא "תניא, אמרו לו לרבי יהודה: לא נחשדו ישראל על משכב זכור ולא על הבהמה".

אמנם הגמרא במסכת שלנו (סנהדרין פב ע"א), מפרשת את דברי הנביא ירמיה כך:

בגדה יהודה - זו עבודה זרה, וכן הוא אומר [כן] בגדתם בי בית ישראל נאם ה'. ותועבה נעשתה בישראל ובירושלים - זה משכב זכור, וכן הוא אומר ואת זכר לא תשכב משכבי אשה תועבה היא, כי חלל יהודה קדש ה' - זו זונה, וכן הוא אומר לא תהיה קדשה מבנות ישראל ובעל בת אל נכר - זה הבא על הנכרית.

אם היה נדמה לנו שהניסיון/נגע של משכב זכור זה חידוש של דורנו, ורק עכשיו זה 'יצא מהארון', חז"ל מגלים לנו שכבר היו דברים מעולם. ואמנם מצינו שכך היה שנים רבות קודם. על הפסוק הידוע במצוות זכירת עמלק שנקרא השבת: "אֲשֶׁר קָרָךְ בְּדָרְךָ וַיִּזְנֶב בְּךָ כָּל הַנְּחֻשְׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיַף וַיִּגַע וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים" מביא רש"י שלושה פירושים:

לשון מקרה. דבר אחר לשון קרי וטומאה, שהיה מטמאן במשכב זכור. דבר אחר לשון קור וחום, צננך והפשירך מרתיחתך, שהיו כל האומות יראים

עבדו את ה' בשמחה יעקב יוסף אליאס (ב')

זו, כגון אכילת בשר ושתיית יין, קניית בגדים לנשים, נתינת ממתקים לילדים וכד'. אך חשוב לזכור שדברים אלו הם אמצעי ולא מטרה, ויש להשתמש בהם במידתיות (בפרט בשתיית היין), כמובא באורחות צדיקים (לקראת סוף שער השמחה) "גם צריך לשמוח בשבתות וימים טובים ובפורים, כי כולם לזכר הניסים שהפליא עם בחיריו, לכן ישמח בליבו בזכרו חסדי המקום וגודל טובותיו עם עושי רצונו, ובעבור כן מתקנים מטעמים ומלבושים יקרים ושונים יין כדי לשמח הלב. ויזהר שלא ישמח בשמחה ההיא על ההבלים, אלא ישים השמחה על אהבת ה' יתברך"

כמו כן, אמירת בדיחות מועילה לשמחה, אך קודם כל חשוב גם עם מי ועל מה מתבדחים...

בנוסף לכך, יש להבין שהבדיחות הם כמו סוכר - הן עוזרות להגיע לשמחה, ולפתוח את הדעת ללימוד התורה, אך הן כמובן לא העיקריות, ויש להשתמש בהם במידה. אם מרבים בבדיחות, יכולים לטעות לחשוב שהם העיקר, ואז עלולים להגיע למטרה הפוכה.

לעיתים יצה"ר מפיל את האדם ב'חסידות שוטה': אדם רוצה להגיע לשמחה, ויצר הרע גורם לו לשתות ולהשתטות. ובמקרה הטוב (יחסית) גורם לו להרבות בשמיעת שירים (אפילו שירי קדושה) המסיחים דעתו מהלימוד ומהתפילה, אפילו למשך כמה ימים.

בפרשת ציצית אנו רואים, שהפריצות מביאה לידי שכחה ("ולא תתורו... למען תזכרו"). כמו"כ השמחה הפסולה מביאה לידי שכחת ה'. שבת שלפני פורים זו שבת זכור. דבר זה רומז לנו, שאסור שהשמחה והשתיה ישכיחו מאתנו את עבודת ה', כנאמר באורחות צדיקים (שם, ד"ה "אמנם"), שלא נצטוונו על שמחה שישכח בה יוצר הכל (לעומת הפתגם המוטעה "פורים לנו - נשכח את הכל"). כמו"כ, בזכירת מעשה עמלק אנו נזכרים שאחד הדברים בהם עמלק רצה להכשילנו, הוא הפריצות (רש"י דברים כה, יח).

כמו"כ, לרוב שבת זכור חלה בפרשת תצווה. תצווה זה גימ' ראש. הגמ' בסנהדרין (עו ע"ב) אומרת על שתיית היין "זכה נעשה ראש". חוץ מהכוונה הפשוטה, ש"ראש" הכוונה לראשון, הכוונה גם לזכירה - שזכר את הקב"ה. לכן בפורים יש דגש על מצוות תפילין ("יקר" זה תפילין), משום שתפילין עניינם זכירה (שכן בפרשיות התפילין בספר שמות מוזכר עניין הזכירה), כמו שאומרים ב"לשם יחוד". לכן תפילין של ראש קדושות יותר מתפילין של יד.

פרוש המילה "צו" הוא (ויקרא ו, ב) זירוז, מיד ולדורות. בפורים יש את עניין לדורות, בכך שממשיכים לציין את פורים מדור לדור. כמו"כ, יש את עניין הזריות, משום שהשמחה מביאה לידי זריות ולידי הספק מרובה יותר (כפי שהוכיחו כמה מחקרים).

הרבי מליובאוויטש אומר, שהשמחה נקראת עבודה משום שיש לעבוד ולהתאמץ כדי להגיע לשמחה. השמחה לא תמיד מגיעה בקלות.

דרך טובה להגיע לשמחה, היא להתבונן על כל הטובות שה' גמל עמו. כדאי גם לשמוע שירי הודאה לה' (במינון הנכון). יה"ר שנזכה לעבוד את ה' בשמחה טהורה!

מידת השמחה היא מידה חשובה הנצרכת לעבודת ה', כמו שנאמר "עבדו את ה' בשמחה", וכן נאמר בגמ' (ברכות לא ע"ב) "אין עומדים להתפלל לא מתוך עצבות...אלא מתוך שמחה של מצוה", וכן נפסק להלכה (שו"ע או"ח צג, ב).

כמו"כ פוסק הרמב"ם (הלכות שופר סוכה ולולב, ת, טו) "השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שצוה בהן, עבודה גדולה היא". וכן באורחות צדיקים מובא, שהחכמים היו פותחים במילתא בדביחותא לפתוח הלב ללמוד בשמחה (שער השמחה, ד"ה "עוד").

אמרה חסידית (המיוחסת לרבי אהרן מקרלין) אומרת: אין מצוה בתורה על שמחה, ואין איסור מפורש על עצבות. אך השמחה מביאה את האדם לכל המצוות, והעצבות מביאתו לכל העבירות.

מדברים אלו אנו רואים, שיש חשיבות לשמחה בכך שהיא מביאה לעבודה ה'. כמו"כ, השמחה כשלעצמה יכולה להיחשב כעבודת ה', בכך ששמח בכל הטוב שהקב"ה נותן לו, כמו שנאמר "ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלוהיך ולביתך" (דברים כו, יא), ובכך מעריך את מה שהקב"ה נותן לו.

אך ישנן כמה 'בעיות' בשמחה:

1. הרבה פעמים הדרכים המביאות לשמחה הן אסורות, כפי ששינוי במשנה (אבות ג, יג) "שחוק וקלות ראש מרגילים לערוה". וכן ליצנות המביאה לכאורה לשמחה - אסורה, חוץ מליצנות על ע"ז (סנהדרין סג ע"ב, וכן שו"ע קמז, ה).
2. כמו"כ, חריגה מהשמחה המותרת, כלולה באיסורים, כגון: לשון הרע, פריצות, שכרות, זלזול במצוות וכד'. וכן לעיתים השמחה מביאה אותו לידי איסורים, כגון שכחת חורבן ירושלים, הסחת הדעת מהלימוד לזמן ממושך וכד'.

לכן, לפני תחילת השמחה, יש לבסס את התשתית כראוי לפני שנגשים לשמחה ("תשתית לפני שתיה"):

א. מטרת השמחה - צריכה להיות למטרת עבודת ה', או כעבודת ה' (לכן ליצנות שלא מביאה לעבודת ה', אסורה²): כגון לשמוח בכך שאנו זוכים לעבוד את הקב"ה. לכן בבוקר, מברכים לפני התפילה ברכת "שלא עשני גוי", כדי שנסמח בכך שאנו זוכים לעבוד את הקב"ה, מתוך כך להתפלל בשמחה (שהיא מהותית בתפילה, כנזכר לעיל), כמו"כ יש לשמוח בכל הטוב שה' נותן לנו, ומתוך כל הודות לו. לכן שאר ברכות השחר נאמרות לפני התפילה, כי הן הכנה לתפילה בשמחה, ועוזרות לכוון בחלק ההודאה בתפילה.

כמו"כ, השמחה מביאה לבריאות הנפש ובריאות הגוף, שזו גם מצוה (ונשמרתם מאד לנפשותיכם).

ב. מקור השמחה - עיקר השמחה נובעת מתוך עבודת ה', עשיית המצוות, והודאה לה' (כפי שהזכרנו לעיל). אך הרבה פעמים קשה להגיע לשמחה באופן זה, משום שהשגרה שוחקת. לכן בפורים ובחגים (בהם יש מצווה מיוחדת של שמחה) יש מצוות העוזרות להגיע למטרה

¹ חלק מהדברים במאמר שמעתי מהרב שניאור אשכנזי.

² ליצנות עבודת כוכבים מותרת, משום שהיא מרחיקה את השומעים מעבודת כוכבים, וזה לשם שמיים.

ה. התעורר בלילה מקול רעם - ינקה ידיו בכותל או בחלוקו ויברך (יבי"א ד, ד. כ"מ ממשנ"ב שם, יא).

ו. ברך על ברק או רעם, מתי יכול לברך שוב?

- נתפזרו ענני הגשם לגמרי ולאח"מ נתקדו שוב שמים בעבים - אפי' באותו יום יכול לברך שוב (שו"ע רכז, ב). אגב, כך היה בשב"ק תרומה - בבוקר ברכנו על ברק ורעם, לקראת עשר נתפזרו העבים לגמרי, בצאת השבת התחיל לרדת גשם שוב. בכה"ג היה ניתן לברך שוב על הברקים והרעמים (הראשונים בכרם ביבנה היו בשתים עשרה בלילה).
- הגיע עלות השחר שלמחרת - לבני עדוה"מ יכול לברך. לבני אשכנז לא יברך אא"כ ישן שינת קבע. ביאור: חלק מהפוסקים משווים ברכות אלו לברכות התורה (קצוה"ש סו, כג. צ"א יח, עח. שבה"ל). א"כ הדבר ידוע שאדם שהיה ער כל הלילה: בני עדוה"מ נהגו לברך ברכות התורה בעלות השחר (כיון שתופסים שזהו שבח יומימי), מ"מ בני אשכנז חששו לדעה שדוקא היסח הדעת מצריך לברך, והרי אין כאן. מ"מ, רוב האנשים ישנים לפחות כחצי שעה על מיטתם, הוי שינת קבע, וודאי יכולים לברך בבוקר שלמחרת. כ"כ, לאחר שינה כזו בלילה, גם אם התעורר בלילה מקול רעם, יכול לברך, דומיא דברכות התורה.
- ברך בלילה, אף שישן לאח"מ שינת קבע, ספק אם יכול לברך למחרת בבוקר, א"כ סב"ל ולא יברך.

נקודה אחת בברכות המגילה

בברכת "שהחיינו" יכוון האדם לפטור כל מצוות היום - משלוח מנות, מתנות לאביונים, סעודה (משנ"ב תרצב, א).

בני עדוה"מ בברכת "שהחיינו" שבליילה (כיון שלא נוהגים לברך ביום - שו"ע תרצב, א), בני אשכנז בברכה שביום. בן עדוה"מ ששומע מגלה ביום מבן אשכנז המברך "שהחיינו", כנהוג בשיבתנו - לגר"מ אליהו (קול צופיך תצוה התשנ"ט) מותר לענות אמן, וכ"נ דעת ביאור"ל (סי' רטו ד"ה ואסור). לדעת הגר"ע יוסף⁶ שאין לענות אמן כלל על ברכת "שהחיינו" של הקורא ביום, א"כ לבן עדוה"מ בכ"מ כדאי לכוון על כל המצוות בברכת "שהחיינו" של הלילה.

⁶⁶ כ"ש הוא מברכת ההלל דר"ח וברכת נשים על מצוות עשה שהזמן גרמא, שאשכנזים מברכים ודעתו שאין לענות אמן על ברכתם (יבי"א א, כט, יד). כאן, אם הספרדי יענה אמן, הרי מלה זו חשיבה הפסק בין הברכה "על מקרא מגלה" לבין קריאת המגלה. לגבי ידונונו ספציפית, כך גם נמסר לי מבנו, הרב אברהם יוסף שליט"א.

א. על אף שיכול לברך בין על רעם בין על ברק מה שירצה - או "עושה מעשה בראשית" או "שכחו וגבורתו מלא עולם" (שו"ע רכז, א)², מ"מ המנהג לברך מיד (תוך כדי דיבור) אחר שרואה הברק "עושה מעשה בראשית" ומיד אחר הרעם "שכחו וגבורתו מלא עולם" (משנ"ב רכז, ה)³. אמנם בילקו"י (רכז, ב) כתב שעדיף לחכות ולברך אחר הרעם ברכה אחת "שכחו וגבורתו" ויפטור גם את הברק, זאת לחוש לדעת החי"א (ה"ד במשנ"ב סק"ג שאין לברך על ברק שבא מחמת חום והאינדיקציה לדעת שאינו מחום היא אם בא אחריו רעם). מ"מ, אין המנהג כך, וכן מסתבר שביום קר וגשום אין לחוש שהברק בא מחמת חום ויברך מיד על הברק (פסק"ת רכז, ג). כ"כ לענ"ד, מסתבר שביום גשום יהיו עוד מס' ברקים ורעמים, א"כ מדוע יברך ברכה אחת על שניהם, יכול לחכות מעט לברק ורעם הבאים ויברך עליהם כ"א ברכתו. בכה"ג, ברור הדבר שאין הברק בא מחמת חום⁴.

ב. יש הטועים ונוהגים שלא לברך על הברק אא"כ שומעים לאחריו רעם, ואז מברכים שתי ברכות "שכחו..." ו"עושה בראשית..." - ויש להעמידם על טעותם, כיון שהברכה השניה שמברכים ברכה לבטלה היא. מ"מ הוא - הגרשז"א (הליכו"ש כג, כד) כתב שאדם שחיכה לרעם ע"מ שידע שהברק אינו בא מחמת חום, על אף שעבר כדי דיבור מראיית הברק, כיון שההמתנה היא לצורך הברכה על הברק הוי כעסוק באותו ענין והברכה על הרעם פוטרת אף את הברק. ועוד, גם א"ת שאין הברכה פוטרת את הברק כיון שעבר כדי דיבור, מ"מ, ודאי אין הוא יכול לברך עליו ברכה בפ"ע. לפי הנ"ל, ביום גשום אין לחכות, אלא מיד לברך על הברק.

ג. אדם שלא הצליח לברך על הברק או על הרעם הראשונים, יכול לברך על הבאים אחרים. ואין הדבר דומה לברכת "שעשה את הים הגדול" שאם לא ברך בפעם הראשונה שרואהו אין הוא יכול לברך שוב כל ל' יום הבאים - כיון שברקים ורעמים כל הזמן מתחדשים, משא"כ הים הגדול (פסק"ת רכז, הערה 24)⁵.

ד. נמצא באמצע תפלתו וראה ברק או שמע קול רעם - בפסוד"ז יכול לברך. בין הפרקים של ק"ש וברכותיה יכול לברך (משנ"ב סו, יט), אך באמצע הפרק או בתפלת עמידה אינו יכול לברך.

¹ התחיל לכתב במוצש"ק תרומה, בעיצומם של גשמי ברכה.

² לבני תימן - "עושה בראשית" ו"כחו מלא עולם".

³³ וצ"ע, דהרי יכול לחכות לרעם ולברך ברכה אחת על שניהם, א"כ כמברך שתי ברכות הרי גורם לברכה שאינה צריכה? ו"ל, כיון שיש לברך תכ"ד לראיית אין הדבר הברק, אין לחכות לשמיעת הרעם, כיון שרוב הפעמים עובר כדי דיבור מראיית הברק לשמיעת הרעם, וודאי שאין ברכה זו פוטרת לכתחילה את הברק.

⁴ בעניי כהדיוט לא הבנתי דבריו: הרי יתכן שעד שיברך לאחר הרעם יעבור כדי דיבור לברק, א"כ קשה להורות לכתחילה שיברך ברכה אחת ויפטור גם את הברק. ועוד, אמאי הורה לברך "שכחו וגבורתו" ולפטור שניהם, והרי עדיף שיברך "עושה בראשית" לחוש לדעת הבאה"ט כפי שכתב המשנ"ב שם? ו"ל.

⁵ בדומה, אדם ראה ים, הר או נהר וברך "עושה מעשה בראשית" (עיין בתנאי הברכה בס' רכח). אם ראה ים, הר או נהר אחרים תוך שלשים יום, מברך עליו (וראיה ממשנ"ב רכז, יז).

השירה הנצחית

האדם". כלומר, חבלים המיועדים לקשירה. יתרי א"כ פירושו חבל קשירתי. את המילה פתח מבאר המלבי"ם כמו פיתוחי חותם (מפרשת השבוע...), מלשון חקיקה וחריטה כלומר קיבוע. וממילא פירוש הפסוק "כִּי יִתְּרֵי פֶתַח וַיַּעֲנֵנִי" = את החבל הקושר ואוסר אותי, חיזק והידק, וזה היה לי לעינוי.

זהו א"כ פירוש השורה הראשונה: **נאום אברם** (אבן עזרא) שהוא **אסיר תקוה** (בהמשך נראה מה תקוותו בעולמו); ולא זו בלבד שהוא אסיר, אלא עוד הוסיף להדק ולחזק (**אשר פתח**) את עוצמת החבל האוסרו ומענהו (**עני יתרו**)⁴.

השורה השניה פחות קשה: 'עדי' פירושו עד בתוספת 'י' הפיוט⁵, כלומר הוא כ"כ הידק את החבל **עד אשר הלך חצי לבו**, כלומר חלש לבו. ומה עלה בגורלו של החצי השני? הנדודים⁶ עינו את החצי הנותר - **ענה** (מלשון עינוי) **הנדוד יתרו** (=היתר שלו, הנותר ממנו, מן הלב הנזכר בראש השורה).

והשורה השלישית כבר קלה, אך חלקה האחרון הוא בעצם קושיא: וזה פירש בפרשה **תחילתה דבר יתרו**. כלומר, כל מאמציו המתוארים לעיל, מתארים את חשקו ותקוותו לפרש קושיא עצומה בפרשה - **מדוע תחילתה של הפרשה עוסקת בדבר יתרו??** הלא לכאורה אין כאן מקומו, שהרי בסוף פרשת בשלח מסופר על המלחמה בעמלק שאירעה ברפידים, וא"כ היה צריך לסמוך לה פרשיית מעמד הר סיני שכתוב בה: "ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני" המובאת בהמשך הפרשה, ומדוע הפסיק בדבר יתרו בינתיים?

וז"ל ראב"ע מיד בסוף השיר: "הזכיר למעלה דבר עמלק, כי לרפידים בא, והייתה ראויה פרשת בחדש השלישי (שמות יט, א) להיותה כתובה אחר דבר עמלק... א"כ למה נכנס דברי יתרו בין שתי הפרשיות?".

זו היא הקושיא אשר אוסרתנו, ועליה מאמץ הוא מחשבתו, ומהדק קשירתו, ומתחזק במאסר תקוותו, לדעת רזי ה' בתורתו. וזאת יעשה רק מי שתומת ישרים תומתו, ומוכן להקדים פיו לשמיעתו⁷. הרי לפניכם מעט מתכונתו, אשר נתן הוא שאין בלתו, לרבינו אברהם נאמן ביתו, עיניכם הרואות איך בחריזתו, גם מסותרת קושייתו גם מגולה אהבתו...

⁴ ואפשר לפרש באופן אחר ע"פ רש"י ושאר מפרשים באיוב, אך אכמ"ל והמחזור בעיני כתבתי.

⁵ כמו "המגביהי לשבת" (תהלים קיג, ה) שאין פירושו "המגביה אותי", אלא המגביה (הוא עצמו - ה' הנזכר בראש הפס') בתוספת אותה יו"ד פיוטית, וכן המשפילי = המשפיל וכו', וכך הוא במקומות רבים.

⁶ אולי נדודיו הפיזיים שנדד ב-20 שנותיו האחרונות, ואולי נדודיו ברעיוניו...
⁷ עיין שבת פח ע"ב.

כשנכנס אדר, בו ביום חל תאריך הסתלקותו של הפרשן, המדקדק והמשורר הדגול **רבי אברהם אבן עזרא**. במאמר שלפניכם, אבקש לקחת קטע מפירושו, להראות הבחורים והחברים את יפיו ועמקו, ואיך משתלבים בו מכלול תכונותיו המיוחדות של האבן עזרא. וכה דבריו:

נאם אברם אסיר תקוה / אשר פתח עני יתרו

עדי הלך חצי לבו / וענה הנדוד יתרו;

וזה פרש בפרשה / תחלתה דבר יתרו.

שורות אלו עשאים ראב"ע מבוא. והמעין אשר שת לבו, עדי פקודי בסוף חומש שמות, פתח דבריו יאיר² בחריזות נעימות. וזומני שזו היא ההדורה, והעמוקה שבחריזותיו המקדימות. ובתוך החריזה קושיא מסותרת, אך אהבה מגולה לידע תעלומות. ובגישתי אל הקודש לבארה, תפילתי - פי ידבר חכמות, ומה' אשאל עזרה, לכוון לכוונת אבן עזרא.

היופי הנראה לעין כל, הוא השימוש במילה יתרו שלוש פעמים בשלוש משמעויות שונות, לתפארת המליצה. בחומשי מקראות גדולות השיר אינו מנוקד, וקריאתו באופן תקיני היא כשלעצמה משימה מאתגרת. הניקוד חוסך זה האתגר, ועמו אף חלק מהנאת הפענוח.

השורה הראשונה היא הקשה ביותר, ולמעשה מבוססת על פסוקים מהתנ"ך. 'אסיר תקוה' לקוח מזכריה - שובו לְבַצְרוֹן אֲסִירֵי הַתְּקוּהָ³, וסוף השורה לקוחה מאיוב (ל, א): "כִּי-יִתְּרוּ [יְתָרִי] פֶתַח וַיַּעֲנֵנִי" וכו'. אמנם איוב מדבר בגוף ראשון, ולכן הקרי- יתרי, אבל הכתיב במקורו- יתרו, וכיוון שמדבר ראב"ע על עצמו בגוף שלישי, הרי יכול הוא להשתמש במילה יתרו כמו בכתיב, באופן שיתחרז עם השורות הבאות.

ונחלקו הדעות בפירוש הפס' באיוב, אך לענ"ד פירוש המלבי"ם שם הוא המתאים ביותר לשימוש שעשה ראב"ע במילות הפס' בשירו. המלבי"ם מקשר את המילה יְתָרִי, לפס' בשופטים (טז, ז): "ויאמר אליה שמשון, אם יאסרוני בשבעה יתרים לחים אשר לא חורבו, וחליתי והייתי כאחד

¹ חזור על כל התיאורים...

² כאן רמוזה תודה מיוחדת לבה"ח רעי יקירי חברותתי הנפלא יאיר נר"ו, אשר עודדני להעלות הדברים על הכתב, ולאור עצתו רואה המאמר אור, ולואי יאורו עיני הקוראים.

³ דרך אגב, המ"מ על הרמב"ם לקח את שמו מסוף אותו פסוק- "גם היום מגיד מְשֻׁנָּה אֲשִׁיב לְךָ" (זכריה ט, יב).

שאלות על הפרשה

ר' דניאל בוחבוט

נפשי בשאלתי

- א. כת, ד: ואלה הבגדים וגו'. קשה למה לא מנה הכתוב אלא ששה בגדים, והשמיט ציץ הקודש ומכנסים? (אור החיים).
- ב. כת, ט: "ופתחת עליהם. ולקמן כתיב והאבנים תהיינה על שמות בני ישראל וגו' א"כ קשו קראי אהדדי" (דעת זקנים).
- ג. מגילת אסתר פרק ד: אסתר לא מגדת את עמה ואת מולדתה, אבל קשה שהרי היו שליחים שמתווכים בינה לבין מרדכי, ומהשיחה הזאת ברור להדיא שהיא יהודייה [כגון "ולבקש מלפניו על עמה", "רווח והצלה יעמוד ליהודים"].
- ד. שם פרק ו: "בלילה ההוא נדדה שנת המלך... ויאמר המלך מי בחצר והמן בא לחצר בית המלך החיצונה... ויאמרו נערי המלך אליו הנה המן עמד בחצר, ויאמר המלך יבוא". וקשה, דלכאורה תגובת המלך היתה צריכה להיות "מה הוא עושה כאן באמצע הלילה?".